

JANKOVIČ, M. *Umělecká pravdivost Haškova Švejka*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1960.
Kol. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČ)*. Praha: Academia, 2010.
Příruční slovník jazyka českého (PSJČ) [online] Dostupné z <<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>>
RICHTEROVÁ, S. *Slova a ticho*. Praha/Mnichov: ČS, 1991.
RICHTEROVÁ, S. *Ticho a smích: studie z české literatury*. Praha: Mladá fronta, 1997.
Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) [online] Dostupné z <<https://ssjc.ujc.cas.cz/>>
VÖRÖS, I. *Ironická věda*. Praha: UK, 2017.

Z nové umělecké literatury

K udílení literárních cen v současném anglofonním světě

Hana Ulmanová, FF UK v Praze

hana.ulmanova@ff.cuni.cz

Klíčová slova: Nobelova cena, Pulitzerova cena, Bookerova cena, Ženská cena za prózu, kritéria, dopad

Key words: Nobel Prize, Pulitzer Prize, Booker Prize, Women's Prize for Fiction, criteria, impact

The merit of literary awards in the contemporary anglophone world

This article focuses on the main literary prizes awarded in the anglophone world today. It considers the criteria applied during the selection and evaluates the impact on the market and consequently the reader; also includes a few useful tips for teaching.

Udílení významných literárních cen je v anglofonním – a také českém – kulturním kontextu poměrně medializovaná záležitost. Dopadem na běžné čtenáře patrně nemůže soupeřit s doporučeními knižních influencerů, hvězdičkami na Amazonu nebo úspěšnými filmovými zpracováními slovesných děl, jistou pozornost však přitáhnout dokáže. To dokládá např. román *Hodiny* amerického prozaika Michaela Cunninghama, který za něj sice roku 1999 získal Pulitzerovu cenu, ovšem širokou popularitu mu přinesl až kongeniální převod na stříbrné plátno a Nicole Kidmanová, Meryl Streepová a Julianne Mooreová, tj. tři hollywoodské hvězdy v hlavních rolích; jejich tváře se ostatně rovněž u nás objevily na obálce druhého „odeonského“ vydání. Pokud odhlédneme od občasných skandálů a historických omylů, které každé takové udílení nevyhnutelně provázejí a jimž se denní zpravodajství věnuje především, lze jej plodně využít při výuce českého jazyka a literatury zejména na vyšším stupni gymnázií, a to jak v podobě vlastní četby, tak v úsilí o kritické úvahy studentů nad povahou literárního provozu.

Úvodem je dobré si uvědomit, že literární ceny jsou udíleny na základě doporučení či přímo rozhodnutí odborné poroty složené z jedinců, kteří se literatuře dlouhodobě a úspěšně věnují, a měli by tudíž být považováni za arbitry vkusu (což v menší míře platí kupř. i pro personální obsazení porot Ženské ceny za prózu, kde figurují též

zástupci spřízněných uměleckých oborů jako ilustrátoři či hudebníci); přesto však je každé udělení pouhým arbitrárním rozhodnutím úzké skupinky lidí. Pro poctěné autory ceny znamenají v prvé řadě podstatnou finanční odměnu, jež má zajistit klid pro další práci, a za druhé zvýšenou prodejnost nejen toho kterého konkrétního díla, ale nezřídka též děl předchozích. A v případě anglofonní tvorby rovněž maximální zájem o překlady do cizích jazyků (viz dnes už běžná česká nakladatelská praxe, kdy je na přebalech knih jako součást marketingové strategie získání literární ceny nápadnou formou výslovně uvedeno).

Nejsledovanější, nejstarší a co do prestiže bezkonkurenční literární cenou je Nobelova cena za literaturu, udílená od roku 1901 za celoživotní přínos bez ohledu na jazyk či národnost autora. Při výběru možných kandidátů se poslední dobou vždy zohledňují nejen multikulturní kritéria (tj. hlavně podíl žen a rasových menšin), ale také geografické zastoupení (jež by se mělo odrazit v upozadění tradičně protežovaného Západu, aby se postupně dosáhlo relativní vyváženosti). Z pohledu zvenci se tedy zdá, že do procesu výběru výrazně zasahují současné kulturní války, a vyhlášení vítěze, který je zároveň takřka automaticky kanonizován, má logicky nezanedbatelný společensko-politický přesah.

Roku 1993 se laureátkou Nobelovy ceny stala v historii první afroamerická autorka Toni Morrisonová; její romány *Milovaná* a *Nejmodřejší oči* (v revidovaném českém překladu *Velmi modré oči*) se rázem objevily na seznamech středoškolské a univerzitní četby i za hranicemi Spojených států amerických, a dnes si lze jen stěží představit kurs současné americké literatury, na němž by se nestudovala tvorba černých žen. V roce 2021 byl takto již v závěsu za akademickým úsilím o dekolonizaci anglofonní literatury poctěn Brit Abdulrazak Gurnah pocházející ze Zanzibaru; o dvě léta později měl svým neeurocentrickým příběhem zasvěcení prostě nazvaném *Ráj* díky nakladatelství Prostor tolik potřebnou premiéru i v našem kulturním kontextu. Roku 2020 získala Nobelovu cenu americká básnířka Louise Glücková; v pedagogické praxi bylo možné – díky prozíravému edičnímu plánu nakladatelství Argo – okamžitě sáhnout po ukázkách z její poezie, a věnovat se protentokrát čistě estetickému rozměru.

Ve Spojených státech amerických je od roku 1917 nejvýznamnější literární událostí Pulitzerova cena udílená v kategorii prózy, jejímž autorem musí být americký občan, přičemž upřednostněna má být dle regulí tvorba s americkou tematikou. Tato definice je samozřejmě vágní – a to, jakým obsahem je naplněna, dosti spolehlivě indikuje, kterému aspektu americké skutečnosti se v dané době přisuzuje důležitost. Ohlédneme-li se alespoň výběrově do historie, do roku 1940, kdy ji obdržel John Steinbeck za *Hrozny hněvu*, byla takovým aspektem bezútěšnost velké hospodářské krize; roku 1969, kdy ji obdržel N. Scott Momaday za *Dům z úsvitu*, se jednalo o zkušenost obyvatele tzv. Nového světa neboli starším termínem indiána; roku 1982, kdy ji obdržel John Updike za román *Králik je bohatý*, konzumní kultura bělošské anglosaské střední třídy; a konečně roku 1988, kdy ji obdržela již zmíněná Toni Morrisonová za *Milovanou*, útlak a ponížení afroamerických žen, jakož i triumf jejich nezlomného ducha. V nedávné minulosti se zase velká váha zjevně přičítala tzv. novodobým

vyprávěním otroků zdůrazňujícím útky z plantáží a rebelie, tj. příběhům jako *Podzemní železnice* Colsona Whiteheada (2017), a v éře globálních klimatických změn tématům ekologickým, zpracovaným kupř. Richardem Powersem v rozsáhlém románu idejí *Stromy znamenají svět* (2019).

Na britských ostrovech pak obdobnou roli sehrávala od roku 1969 Bookerova cena. Její udílení se z počátku omezovalo na prozaická díla psaná anglicky a vydaná ve Spojeném království a/nebo Irsku, přičemž autoři museli spadat do zemí Commonwealthu – později včetně Jižní Afriky a Zimbabwe. Roku 2014 však zeměpisné kritérium padlo, v důsledku čehož byli do soutěže připuštěni kupř. též američtí autoři, a spory, které následně vypukly, neutichají ani dnes. Vedlo rozhodnutí k větší otevřenosti, provázanosti a v posledku rovněž demokratizaci literatury, nebo naopak k bezbřehé globalizaci a rozměňování?

V každém případě se však většina názorových střetů stále točí kolem absence vítězných „velkých jmen“: zejména v případě metaforicky mrtvých bílých mužů jako Martin Amis, což sžiravě komentoval opět bílý prozaik s „velkým jménem“ Julian Barnes, dokud ovšem Bookerovu cenu sám nezískal. A kolem prosazování mechaniky aplikovatelných popisků na úkor kritického zhodnocení uměleckých kvalit: když získal Bookerovu cenu roku 2020 Douglas Stuart za svůj debut popisující dětství v agresivně heterosexuálním sociálně znevýhodněném prostředí *Shuggie Bain*, byl přivítán jako druhý Skot v historii. Načež obdobně onálepkován byl o rok později taky Jihoafričan Damon Galgut se svým románem *Slib*.

Zvláštní kapitolu v anglofonním světě tvoří nově vznikající literární ceny, které chtějí právem zviditelnit dříve marginalizované autory. Kvalifikovat do výběru se tu mohou kupříkladu jen spisovatelé „indiánští“ – přičemž nedořešenou otázkou zůstává, nakolik se jejich identita určuje procenty „krve“ a/nebo kmenovou příslušností. Nebo pouze ženy s tím, že i tady lze v blízké budoucnosti očekávat bouřlivé – a bohužel patrně i hořké – diskuse. Až by se chtělo dodat, zdali by v souladu s postmoderním konceptem smrti autora a existencí textu coby nezávislého jevu nebylo moudřejší (obdobně jako v případě Pulitzerovy ceny) zvažovat pouze uchopení „indiánských“, respektive ženských témat, třebaže i tak by bylo nutno pečlivě kalibrovat a analyzovat, co se ještě počítá – a co už ne.

Za stávající situace má v českém kontextu smysl zmínit Ženskou cenu za prózu, udílenou od roku 1996 jakékoli ženě za prozaické dílo napsané v angličtině a vydané ve Spojeném království. Z dřívějších laureátek připomeňme alespoň Chimamandu Ngozi Adichieovou původem z Nigérie a nyní žijící v USA, která ji roku 2007 získala za román *Půl žlutého slunce* (autorčina díla k nám systematicky uvádí brněnské nakladatelství Host), a Irku Maggii O'Farrellovou, jež ji obdržela roku 2020 za titul *Hamnet*, který česky pohotově vydalo nakladatelství Argo, neboť potenciál románu pro modelovou hodinu ve školách je značný. Ať už ho čteme jako paralelní (a připustíme přístupnější, současným jazykem psaný) text k Shakespearově vrcholnému dramatu *Hamlet*, nebo jako text feministický, ilustrující zároveň myšlenku tzv. malých dějin.

M. O'Farrellová se opřela o vlastní studentská léta, kdy Shakespearův předčasně zesnulý syn Hamnet představoval ve školách pouhou poznámku pod čarou, zatímco před sňatkem těhotná a starší manželka Anne Hathawayová byla líčena výhradně jako negramotná a ničím nezajímavá osoba. V knize plně ověřených dobových detailů o domácnosti (tj. oblékání, jídel a pachů) jim oběma přisuzuje nezávislé životy sestávající z běžných dnů ve Stratfordu nad Avonou, provinčním městečku ovládaném striktní hierarchií, kdy ženy šijí rubáše a připravují těla na pohřeb, kdežto muži odjíždějí za prací. Tak, jako to učinil William Shakespeare roku 1596, kdy mu zemřel ve věku 11 let během morové epidemie, jíž padla za obětí velká část Londýna, syn Hamnet. A zhruba čtyři roky poté vznikl jeho *Hamlet*, tragédie opřená mimo jiné o vztah otce a syna, přičemž jména Hamnet a Hamlet tehdy byla, jak upozorňují v úvodu románu citovaní renomovaní literární vědci, zaměnitelná.

Pokud neaspirujeme na víc, žákům se hlouběji vstřípí do paměti základní shakespearologické údaje; v ideálním případě si kromě výše naznačeného odnesou náměty k zamyšlení nad dnes tolik diskutovaným poměrem mezi fakty a fikcí v současné umělecké literatuře.

Jazyková poradna

Smažit, nebo péct palačinky?

Ivana Svobodová, ÚJČ AV v Praze

svobodova@ujc.cas.cz

Klíčová slova: slovesa *péct* a *smažit*, substantivum *palačinky*, slovní spojení, význam

Key Words: verbs *péct* and *smažit*; nouns denoting dishes; phrase; meaning

To fry the pancakes or to bake the pancakes?

The paper deals with the meanings of the verbs *péct* and *smažit* and their usage in combination with nouns that denote dishes, such as *palačinky*, *lívance*, *bramboráky*.

V poslední době mě při telefonické službě zaujal tento dotaz: „Rediguji kuchařku a autorka použila spojení *péct palačinky*. Neměly by se palačinky smažit?“ Přiklonila jsem se k redaktorce, ale přesto jsem nahlédla do výkladových slovníků, ty však spojení *smažit*, či *péct palačinky* nezaznamenávají. Využila jsem proto *Český národní korpus* (SYN v12),¹ v němž jsem našla 120× spojení *smažit palačinky* a 78× *péct palačinky*. Tazatelce jsem proto doporučila první variantu. Přesto mi to nedalo a rozhodla jsem se „dělání“ palačinek² blíže prozkoumat.

¹ Český národní korpus – SYN v11 [on-line], cit. 24. 5. 2024.

² Položila jsem otázku svým spolužačkám z vysoké školy. Většina by upřednostnila sloveso *smažit*, ale shodly se na tom, že palačinky *dělají*.